

TA'LIM TIZIMINING KONTSEPSIYASI VA TUZILISHI

Teshaboyev Akramjon Yuldashevich
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Roman-german, slavyan tillari fakulteti, Andijon davlat chet tillari
instituti, Andijon, O'zbekiston

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10116104>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 9-noyabr 2023 yil
Ma'qullandi: 11-noyabr 2023 yil
Nashr qilindi: 12-noyabr 2023 yil

KEYWORDS

*pedagogika, jarayon, ijtimoiylashuv,
ijtimoiylashuv jarayonlari, madaniyat,
ma'naviyat, globallashuv*

ABSTRACT

*Ushbu maqolada pedagogik jarayon va uni
tashkil etishning bugungi kundagi zamonaviy
qarashlari tizimi to'g'risida fikr yuritilgan*

Bugungi kunda har bir rivojlangan davlatda davlat, jamiyat va Shaxs ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ta'lim tizimi o'rnatilgan va barqaror faoliyat ko'rsatmoqda. Ushbu tizimning faoliyati qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Ta'lim tizimi - bu Shaxsning uzluksiz ta'limini ta'minlaydigan turli darajadagi ta'lim muassasalari yig'indisidir.

Milliy o'quv dasturi ta'lim tizimi o'zaro ta'sir qiluvchi tizimlar to'plamidir:

- uzluksiz ta'lim dasturlari va turli daraja va yo'nalishdagi davlat ta'lim standartlari;
- tashkiliy-huquqiy shakllari, turlari va turlaridan qat'i nazar, ularni amalga oshiruvchi ta'lim muassasalari tarmoqlari;
- ta'lim boshqaruvi organlari va ularga bo'ysunuvchi muassasalar va tashkilotlar.

Milliy o'quv dasturi ta'lim tizimining faoliyati quyidagi prinsiplar bilan belgilanadi:

1. Ta'limning insonparvarlik xarakteri, umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi, inson hayoti va salomatligi, shaxsning erkin rivojlanishi. Fuqarolik, mehnatsevarlik, inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish, atrof-muhitga, Vatanga, oilaga muhabbat tuyg'ularini tarbiyalash.
2. Federal madaniy-ma'rifiy makonning birligi. Ko'p millatli davlatda milliy madaniyatlar, mintaqaviy madaniy an'analar va xususiyatlarning ta'lim tizimini muhofaza qilish va rivojlantirish.
3. Ta'limning jamoatchilik uchun ochiqligi, ta'lim tizimining talabalar va o'quvchilarni rivojlantirish va tayyorlash darajalari va xususiyatlariga moslashishi.
4. Davlat va shahar ta'lim muassasalarida ta'limning dunyoviy xarakteri.
5. Ta'limda erkinlik va plyuralizm.
6. Ta'limni boshqarishning demokratik, davlat-jamoat xarakteri, ta'lim muassasalarining avtonomligi.

Rus ta'limining mazmuni ikki turdagi ta'lim dasturlari bilan belgilanadi: umumiy ta'lim (asosiy va qo'shimcha) va kasbiy (asosiy va qo'shimcha). Umumiy ta'lim dasturlari Shaxsning umumiy madaniyatini shakllantirish, Shaxsni jamiyat hayotiga moslashtirish, ongli tanlash va kasbiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun asos yaratish muammolarini hal qilishga qaratilgan.

Bularga maktabgacha ta'lim, boshlang'ich umumiy ta'lim, asosiy umumiy ta'lim va o'rta (to'liq) umumiy ta'lim dasturlari kiradi. Kasbiy ta'lim dasturlari kasbiy va umumiy ta'lim darajasini izchil takomillashtirish, tegishli malakaga ega mutaxassislarni tayyorlash muammolarini hal qilishga qaratilgan. Kasbiy dasturlarga boshlang'ich kasb-hunar ta'limi, o'rta kasb-hunar ta'limi, oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlari kiradi. Har bir dasturning ta'lim minimal mazmuni tegishli davlat standarti bilan belgilanadi. Ular quyidagi ta'lim muassasalari tarmog'i orqali amalga oshiriladi:

- maktabgacha ta'lim: bolalar bog'chalari, bolalar bog'chalari, bolalar markazlari;
- umumiy ta'lim (boshlang'ich umumiy, asosiy umumiy, o'rta (to'liq) umumiy ta'lim): maktablar, gimnaziyalar, litseylar;
- kasb-hunar ta'limi (boshlang'ich, o'rta, oliy): maktablar, kollejlari, texnikumlar, universitetlar;
- rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun maxsus (tuzatish): ko'rish, karlar va boshqalar uchun maktablar;
- qo'shimcha ta'lim muassasalari : musiqa, sport, san'at maktablari, yoshlar ijodiyot markazlari va boshqalar;
- etim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar uchun muassasalar: mehribonlik uylari, maktab-internatlar;
- ta'lim jarayonini amalga oshiruvchi boshqa muassasalar.

Maktabgacha ta'lim muassasalari bir yoshdan olti yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalash, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini himoya qilish va mustahkamlash, individual qobiliyatlarni rivojlantirish va rivojlanish kamchiliklarini zarur tuzatish uchun tashkil etiladi. Ular oilaga yordam berish uchun ochiq, chunki bolaning birinchi va asosiy o'qituvchilari uning ota-onasidir. Maktabgacha ta'lim muassasalarining asosiy turlari - bolalar bog'chasi, bolalar bog'chasi, gimnaziya, bolalar rivojlanish markazi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uyda tarbiyalanayotgan oilalarga mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan tashkil etilgan uslubiy, diagnostika va maslahat yordami ko'rsatilishi kerak.

Maktabgacha ta'lim muassasalarining faoliyati "Maktabgacha ta'lim muassasalari to'g'risida"gi namunaviy nizom bilan tartibga solinadi. Ushbu hujjatga muvofiq, ta'lim muassasalarining vazifalari bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish, ularning intellektual va jismoniy rivojlanishi, umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish va bolaning har tomonlama rivojlanishi manfaatlarida oila bilan o'zaro munosabatlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy ochiq ta'lim maydoni sharoitida maktabgacha ta'lim muassasalari o'quv jarayonining muayyan yo'nalishini, ta'lim dasturlari va usullarini tanlashda erkindir. SHunga asoslanib, rus amaliyotida bolalar bog'chalarining har xil turlari mavjud. Masalan, bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishidagi og'ishlarni tuzatishga ustuvor e'tibor qaratiladigan kompensatsion bolalar bog'chasi yoki bolaning intellektual, badiiy yoki jismoniy rivojlanishiga ustuvor e'tibor qaratiladigan rivojlanish pedagogik psixologik jihatdan muqobil texnologiyalarning paydo bo'lishi bilan isloh qilindi

Ta'kidlash joizki, mavjud maktabgacha ta'lim muassasalarining deyarli butun tarmog'i o'tmishda yaratilgan bo'lib, u bolalarni parvarish qilish, ovqatlanish, tibbiy yordam, ta'lim va tarbiya bilan ta'minlagan. Ayni paytda moddiy-texnika bazasining yomonlashuvi va davlat sektori tomonidan etarlicha moliyalashtirilmaganligi sababli bog'chalar sonining qisqarishi va

ko'rsatilayotgan xizmatlar sonining qisqarishi kuzatilmoqda. Davlatning dolzarb muammolari maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini saqlab qolish muammosi, maktabgacha va boshlang'ich maktab ta'limining uzluksizligi muammosidir.

Maktab bolaning ta'lim faoliyatiga uyg'un kirishi uchun mo'ljallangan. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifalari bolaning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini, o'rganish qobiliyatini va istagini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich maktabda o'quvchilar asosiy ta'lim oladilar: ular hisoblash, o'qish, yozishni o'rganadilar, nazariy fikrlash, madaniy nutq va xatti-harakatlar elementlarini o'zlashtiradilar. Boshlang'ich maktabdagi o'quv fanlari birlashtirilgan bo'lib, ular bolaning tabiat, jamiyat, inson va uning mehnati haqidagi dastlabki g'oyalarini shakllantirishga qaratilgan. Bundan tashqari, o'quv rejasida o'quvchilarga musiqa, mehnat, jismoniy va estetik tarbiya mashg'ulotlari o'tkaziladi.

Asosiy maktab o'quvchilarning umumiy ta'limga tayyorlanishi va ularni jamiyat hayotiga jalb qilish uchun mustahkam poydevor yaratishga qaratilgan. Tayanch maktab o'quvchilarning Shaxsiyatini, ularning individual moyilligi va qobiliyatlarini, hayotiy va kasbiy o'zini o'zi belgilashini ta'minlash uchun mo'ljallangan. Ta'limning ushbu bosqichida dunyoning ilmiy manzarasi va Shaxsning dunyoqarashi shakllanadi. Majburiy fanlardan tashqari, asosiy maktabning o'quv rejasida o'quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan fakultativ darslar mavjud.

Asosiy maktab majburiydir. Uning bitiruvchilari tanlash huquqiga ega: o'qishni o'rta maktabda davom ettirish yoki kasb-hunar maktablarida o'qishni davom ettirish.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarning umumiy ta'lim tayyorgarligini o'rganishni keng va chuqur differensiallashtirish asosida tugallanishini ta'minlaydi hamda o'quvchilarning kasbiy va hayotiy o'zini-o'zi belgilashi uchun maqbul psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratadi. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ularni davolash, tarbiyalash va o'qitish, ijtimoiy moslashishga qaratilgan tuzatish xarakterli maxsus o'quv muassasalari (sinflar, guruhlar) tashkil etiladi. Bunday aniq ta'lim muassasalariga bolalar ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi Shaxslarning roziligi bilan psixologik-tibbiy-pedagogik konsultatsiya xulosasiga ko'ra ta'lim organlari tomonidan yuboriladi.

Ijtimoiy xavfli, deviant xulq-atvorga ega bo'lgan, ta'lim va tarbiyaning alohida sharoitlariga muhtoj bo'lgan va alohida pedagogik yondashuvni talab qiladigan o'smirlar uchun ularni tibbiy-ijtimoiy rehabilitatsiya qilish, ta'lim va kasb-hunarga o'rgatish uchun maxsus ta'lim muassasalari mavjud. Bunday ta'lim muassasalari o'n bir yoshdan oshgan bolalarni qabul qiladi. O'smirni u erga ta'lim olish uchun yuborish faqat sud qarori bilan mumkin.

Davlat tomonidan kafolatlangan ta'lim huquqidan kelib chiqib, ta'lim-mehnat va axloq tuzatish-mehnat muassasalarida fuqarolarning asosiy umumiy va boshlang'ich kasb-hunar ta'limi olishlari uchun shart-sharoitlar yaratiladi.

Kasb-hunar ta'limi muassasalari boshlang'ich, o'rta va oliy kasb-hunar ta'limining kasbiy ta'lim dasturlarini amalga oshirish uchun ochiladi.

Boshlang'ich kasb-hunar ta'limi asosiy umumiy ta'lim negizida ijtimoiy foydali faoliyatning barcha asosiy yo'nalishlari bo'yicha malakali ishchilarni tayyorlashga qaratilgan. Boshlang'ich kasb-hunar ta'limi dasturini amalga oshiruvchi ta'lim muassasasining asosiy turi - kasb-hunar maktablari.

O'rta kasb-hunar ta'limi asosiy umumiy, o'rta (to'liq) umumiy yoki boshlang'ich kasb-hunar ta'limi asosida Shaxsning ta'limni chuqurlashtirish va kengaytirishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlashga qaratilgan. Uni o'rta kasb-hunar ta'limi ta'lim muassasalarida (texnik maktablar, maktablar, kollejlari) yoki oliy kasb-hunar ta'limi ta'lim muassasalarining birinchi bosqichida olish mumkin.

Oliy kasbiy ta'lim o'rta (to'liq) umumiy va o'rta kasb-hunar ta'limi negizida ta'limni chuqurlashtirish va kengaytirishga bo'lgan Shaxsning ehtiyojlarini qondirish, tegishli darajadagi mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlashdan iborat. Uni oliy kasbiy ta'lim muassasalarida (institutlar, universitetlar, akademiyalar) olish mumkin. Tegishli profil bo'yicha boshlang'ich yoki o'rta kasb-hunar ta'limiga ega bo'lgan Shaxslar qisqartirilgan tezlashtirilgan dasturlarda oliy kasbiy ta'lim olishlari mumkin [10].

Zamonaviy ta'lim tizimining muhim xususiyatlaridan biri ta'lim muassasalarining qonuniylashtirilgan tashkiliy-huquqiy shakllarida (davlat, munitsipal, nodavlat), ta'lim shakllarida (kunduzgi, sirtqi, sirtqi, oilaviy, tashqi, masofaviy ta'lim), ta'lim mazmuni va ta'lim muassasasida pedagogik jarayonni tashkil etish. Zamonaviy ta'lim tizimi avvalgi unifikatsiya va standartlashtirishdan uzoqlashmoqda. Eng muhimi, bugungi kunda ta'lim sohasi davlat, jamiyat va Shaxs manfaatlari haqiqatda to'qnash keladigan kam sonli ijtimoiy sohalardan biriga xos xususiyatlarni kasb eta boshladi. Bundan tashqari, davlat tuzilmasining federal xususiyatini hisobga olgan holda, ta'lim sohasidagi muammolarni hal qilishga yondashuv, Shuningdek, o'quv majmuasining o'ziga xos xususiyatlari va uning intellektual salohiyati bilan belgilanadigan mintaqaviy tartibning manfaatlarini ochib beradi.

References:

1. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va Shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak Tashkent: O'zbekiston, 20017.-104 bet.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi/ M.X.Toxtaxodjayeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. -Toshkent: "Iqtisod-moliya", 1996-y.
3. Sumina T.G. Teoriya vospitatelnoy raboty. Kurs leksiya. Ekaterenburg. RGPPU. 2010. -S. 99.
4. Golovanova N.F. Pedagogika. 2018. <https://studme.org/297874/>